

BEATA UDZIK, „ROZWAŻ I UZASADNIJ”. STRUKTURY ARGUMENTACYJNE W ROZPRAWKACH MATURALNYCH (NA POZIOMIE PODSTAWOWYM), Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2019, 358 s.

Beata Udzik, *“Consider and Justify”. Argumentative Structures in Writing Compositions of Secondary School Leaving Examinations (The Basic Level)*

Miarą dojrzałości człowieka wchodzącego w dorosłe życie jest m.in. zdolność do refleksyjnego i krytycznego oglądu rzeczywistości, co wymaga opanowania takich umiejętności, jak: rozważanie, wyrażanie opinii, uzasadnianie, argumentowanie, wnioskowanie, wartościowanie, polemizowanie, którym należy – z perspektywy kształcenia polonistycznego – umieć nadać określony kształt tekstowy i wyrazić za pomocą środków językowo-stylowych. Stąd też opisane przez Beatę Udzik w monografii pt. „Rozważ i uzasadnij”. *Struktury argumentacyjne w rozprawkach maturalnych (na poziomie podstawowym)* badania nad kompetencją tekstotwórczą maturzystów w zakresie tworzenia tekstów argumentacyjnych jawią się jako ważne nie tylko dla edukacji polonistycznej, ale także – a może przede wszystkim – społecznie, jako obraz podmiotowości młodego człowieka wchodzącego w dorosły świat i jego przygotowania do świadomego w nim „bycia”.

Kompozycja monografii jest przemyślana i spójna. W kolejnych rozdziałach autorka omawia na podstawie literatury przedmiotu podstawowe dla niej pojęcia i teorie naukowe, takie jak: argumentacyjność, gatunek tekstu, wzorzec gatunkowy rozprawki, przywołuje szeroki kontekst dydaktyczny przeprowadzonych badań, następnie przedstawia wyniki analizy rozprawek maturalnych, by na koniec sformułować wnioski ogólne i postulaty dydaktyczne oraz perspektywy badawcze. Pewne wątpliwości można mieć jedynie do rozłożenia zagadnień we fragmencie poświęconym opisowi aspektu strukturalnego rozprawek maturalnych. Rozdzielenie omówienia zdań inicjalnych od akapitu wprowadzającego, a także nieuwzględnienie wśród omawianych akapitów akapitu końcowego (został omówiony jako sygnały końca) trochę zaburzają logikę porządku tekstu i skutkują zbędnymi powtórzeniami (w przypadku incipitów i akapitu wprowadzającego) oraz wyraźną dysharmonią w segmentach podrozdziału poświęconego akapitom.

Kluczową kategorią poznawczą w monografii jest argumentacyjność. Udzik ujmuje ją z dwóch punktów widzenia integralnie ze sobą powiązanych: poznawczego (jako typ myślenia) i tekstologicznego (jako struktura wypowiedzi, makrostruktura o charakterze ponadgatunkowym). Omówienie lingwistycznych koncepcji ponadgatunkowych struktur tekstowych wraz ze stosowaną przez badaczy zróżnicowaną terminologią znajdujemy w rozdziale 2. Autorka odwołuje się do prac: Marii Renaty Mayenowej, Aleksandra Wilkononia, Teuna van Dijka, Roberta-Alaina de Beaugrande'a i Wolfganga Ulricha Dresslera, a przede wszystkim Urszuli Żydek-Bednarczuk, od której przejmuje model struktury argumentacyjnej i rozwinięcia argumentacyjnego. Z najważniejszych polskich opracowań brakuje przywołania koncepcji trójpoziomowości struktur tekstowych (poziom tekstu i jego wariantów, poziom gatunku oraz poziom międzygatunkowy) Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (2007). Brak, o którym mowa, nie umniejsza wartości opracowania, co najwyżej jego uzupełnienie mogłoby dać szerszą perspektywę oglądu. Udzik przywołuje także szerokie spektrum badań lingwodydaktycznych nad umiejętnością redagowania tekstów argumentacyjnych przez uczniów z różnych poziomów edukacji, omawia zarówno prace ogólne, teoretyczne, jak i opisane w literaturze przedmiotu badania empiryczne. Nie podejmuje przy tym dyskursu polemiczno-krytycznego, raczej relacjonuje, zarysowując tym samym kontekst dla własnych badań. Na tle przywołanych opracowań wyraźnie uwidacznia się

nowatorski, autorski wkład Udzik w badania nad tekstami argumentacyjnymi i kompetencjami tekstotwórczymi.

Kolejny wątek rozważań teoretycznych poświęcony jest kategorii gatunku z trzech perspektyw: genologii lingwistycznej, edukacji polonistycznej i diagnostyki edukacyjnej. Fragment rozpoczyna przegląd wybranych lingwistycznych definicji gatunku tekstu, poczynając od Michaiła Bachtina poprzez koncepcje Anny Wierzbickiej, Stanisława Gajdy, Jerzego Bartmińskiego, Aleksandra Wilkonia, Bożeny Witosz, Marii Wojtak, a następnie Udzik przechodzi do omówienia problemu ujmowania gatunku w dydaktyce języka polskiego, w tym kwestii terminologicznych związanych z faktem, że termin „gatunek tekstu” w ogóle w niej nie funkcjonuje. Podejmuje także rozważania nad polem szkolnych gatunków argumentacyjnych, przede wszystkim rozprawką i interpretacją. Najważniejsze ustalenie, które znajdzie kontynuację w dalszych fragmentach monografii, to teza o dwóch wyznacznikach pragmatycznych rozprawki: retoryczności (przekonywanie, funkcja perswazyjna) i logiczności (dowodzenie, funkcja argumentacyjna). Udzik zwraca także uwagę na funkcję wzorców gatunkowych w szkole, uznając je za element kompetencji komunikacyjnej, którego opanowanie stwarza uczniowi szansę na skonstruowanie udanego tekstu. Z tego też względu uważa, że przyswajanie wzorców gatunkowych tekstów stanowić powinno podstawę kształcenia umiejętności komunikacyjnych uczniów.

Sporo uwagi poświęca Udzik zmianom dokonany w formule egzaminu maturalnego (a także gimnazjalnego) od 2005 i 2015 roku, spowodowanym wprowadzeniem do szkół ponadpodstawowych nowych podstaw programowych i koniecznością dostosowania do nich egzaminów końcowych. Autorka skupiła się na trzech wątkach: na kategoriach tekstologicznych i genologicznych wpisanych w dokumenty programowe, na konstrukcji zadania maturalnego, którego realizacja powinna przyjąć formę tekstu argumentacyjnego, oraz na kryteriach oceny prac egzaminacyjnych w aspekcie poznawczym, strukturalnym, pragmatycznym i stylistyczno-językowym. Dowodzi, że dla gatunkowej konkretyzacji tekstu redagowanego nie tylko w sytuacji egzaminacyjnej ważne są czynności wpisane w temat oraz kryteria oceniania. Na podstawie oglądu sposobu sformułowania zadań w kolejnych sesjach egzaminacyjnych, wymagań wobec ich tekstowych realizacji wpisanych w schematy oceniania oraz zapisów w informatorach maturalnych dochodzi do wniosku, że sygnały genologiczne nie zawsze i nie do końca są/były jasne i jednoznaczne,

a czasami nawet w ogóle nie pojawiały się jakiegokolwiek informacje o wyznacznikach gatunkowych tekstu, który uczeń powinien był zredagować. Stąd też, co pokażą analizy w dalszych częściach monografii, uczniowie zwykle podporządkowują swój tekst tematowi, a nie wzorcowi gatunkowemu tekstu argumentacyjnego. Prowadzonym w rozdziale rozważaniom towarzyszą liczne zestawienia tabelaryczne, w sposób poglądowy prezentujące wnioski z analizy podstaw programowych, standardów wymagań egzaminacyjnych i tematów wypracowań maturalnych.

Część teoretyczną monografii kończy fragment, w którym opisany został wzorzec gatunkowy rozprawki szkolnej. Udzik przytacza przywoływane już wcześniej dwa jej modele genologiczne funkcjonujące w lingwodydaktyce: Agnieszki Mikołajczuk (2013) i Jolanty Nocoń (2014), by na tym tle zaprezentować własny model zbudowany na podstawie koncepcji Marii Wojtak (2004), obejmujący cztery komponenty: strukturalny, poznawczy, pragmatyczny i językowo-stylistyczny. Fragment ten wprowadza czytelnika bezpośrednio w część badawczą monografii i zawiera m.in. krótki opis materiału badawczego poddanego analizie, na który złożyło się 357 maturalnych rozprawek problemowych, zdaniem Udzik najwyraźniej realizujących ponadgatunkowy model argumentacyjnego rozwinięcia tematycznego. Próba badawcza nie była reprezentatywna dla populacji, ale ze względu na cele badawcze, skoncentrowane wokół rozpoznania różnorodności sposobów realizacji struktur argumentacyjnych w tekstach maturzystów, nie było to konieczne, gdyż wymagało spojrzenia jakościowego na wybrane aspekty analizowanych rozprawek, a nie ilościowego, statystycznego.

Pierwsza część analizy obejmowała realizację w tekstach maturzystów kolejno czterech komponentów wzorca gatunkowego rozprawki wyodrębnionych w modelu genologicznym opisanym w poprzednim rozdziale. Analiza aspektu strukturalnego skupiona została na dwóch elementach struktury tekstowej: ramie tekstu (początku i końcu jako miejscach strategicznych budujących tzw. spójność ramową; oczywiście nie są to jedyne miejsca strategiczne w tekście, a sygnały orientacji to jeszcze coś innego – wydaje się, że różnice między tymi kategoriami poznawczymi zostały zbyt płasko) oraz akapitach (jako elementach kompozycji porządkujących zarówno strukturę, jak i treść tekstu). Analizując zdania inicjalne, Udzik zwraca uwagę na sposób, w jaki spełniane są dwie ich podstawowe funkcje w tekście argumentacyjnym: zapowiadanie warstwy semantycznej całego tekstu oraz zainteresowanie odbiorcy.

Opisuje zarówno strukturę językowo-semantyczną incipitów, jak i ich funkcje w kontekście całego tekstu (m.in. informowanie o temacie, sformułowanie dowodzonej w tekście dalszym tezy, zarysowanie tła problemowego). Rozpoznaje także typowe strategie stosowane przez autorów rozprawek: podkreślanie powszechnego i ponadczasowego charakteru problemu poprzez maksymalne uogólnianie, podkreślanie wagi zagadnienia, ujawnianie się nadawcy, uwypuklanie stanowiska nadawcy za pomocą czasowników *verba sentiendi*, metatekstowe informowanie o podejmowanych w kolejnych partiach tekstu działaniach. Analizy materiału badawczego prowadzą do interesujących wniosków, m.in. zauważalny jest znaczny schematyzm, wręcz matrycowość zdań inicjalnych oraz brak świadomości ich funkcji pragmatycznej w tekście argumentacyjnym (zwrócenie uwagi odbiorcy, zaciekawienie, zaintrygowanie).

Jeśli chodzi o sygnały końca, analizie poddany zostaje cały akapit końcowy, a nie wyłącznie zdania finalne. Udzik uzasadnia tę niewspółmierność w stosunku do incipitów tym, że sygnały zamykające ramę tekstu pojawiają się nie tylko w ostatnim zdaniu tekstu, ale także w zdaniach inicjalnych ostatniego akapitu. Stąd też analiza przebiega w trochę innym kierunku i wychodzi od rekonstrukcji struktury maksymalnej zakończenia (w przypadku wstępu to zagadnienie omawiane jest dopiero w kolejnym fragmencie poświęconym akapitom), na którą składają się: wykładniki delimitacji, potwierdzenie tezy, rekapitulacja przykładów, uniwersalizująco-moralizująca refleksja – w monografii analizowany jest każdy element struktury maksymalnej. Ogląd materiału badawczego koncentruje się ponadto na wyodrębnieniu wariantów struktury maksymalnej zakończenia oraz realizacjach alternatywnych: pozbawionych jednego z elementów i odbiegających od schematu. Interesujący wniosek z analizy ramy końcowej rozprawek maturalnych to stwierdzenie dominacji aspektu dyskursywno-refleksyjnego i moralizatorskiego (ujawnianie przekonań i wartościowanie) nad aspektem rekapitulacyjnym.

Kolejny fragment poświęcony został strukturze akapitu wprowadzającego i akapitów rozwijających, co dało obraz (wraz z wcześniej przeprowadzoną analizą akapitu końcowego) globalnej kompozycji rozprawek argumentacyjnych. W przypadku akapitu wprowadzającego analiza przebiegała podobnie jak akapitu końcowego – od odtworzenia struktury maksymalnej: zbudowanie tła (najczęściej przywołanie kontekstów nie zawsze powiązanych z tematem), nawiązanie do tematu, określenie własnego stanowiska wobec problemu (najczęściej teza jako prosta odpowiedź na pytanie zawarte w temacie, czasami

hipoteza zapowiadająca rozważanie), zapowiedź dalszej części tekstu. Udzik zwraca uwagę na metatekst, opisuje mechanizmy spójności wewnątrzakapitowej oraz strategię profilowania toku rozumowania w rozwinięciu typu dedukcyjnego i indukcyjnego. Liczne przykłady poddane wnikliwej, pogłębionej analizie obrazują realizacje od najbardziej rozbudowanych poprzez różne warianty uszczuplania wstępu (co, zdaniem autorki, nie zawsze przynosi tekstowi szkodę) do struktur minimalnych (pytanie powtórzone za tematem lub jednoznacznie wyrażone stanowisko w postaci odpowiedzi udzielonej w tezie). Wnioski to brak pogłębionej analizy tematu, szablonowość oraz połączenie wprowadzenia z całością tekstu tylko wspólnym tematem, a nie retorycznie.

Bardzo interesujący i inspirujący nie tylko poznawczo, ale i dydaktycznie jest fragment poświęcony akapitom rozwijającym. Analiza prowadzona jest w kilku kierunkach – Udzik interesują: związek segmentacji na akapity z formułą zadania (stymulowanie porządku wewnętrznego tekstu przez sposób sformułowania zadania maturalnego), zamysł kompozycyjny wpływający na uporządkowanie akapitów, struktura wewnętrzna akapitów (m.in. rama akapitowa, wewnętrzny układ treści, usytuowanie argumentu w strukturze akapitu). Analizowane są również realizacje nietypowe, udane i nieudane. Najważniejsze wnioski z tej bardzo rozległej problemowo analizy to: schematyzm kompozycyjny (większość prac podzielona została na segmenty zgodnie z porządkiem wskazanym w poleceniu i w takiej samej kolejności), dominacja kompozycji wyliczeniowej (kolekcja jako zasada kompozycyjna), niedostrzeganie celów retoryczno-perswazyjnych segmentacji (brak hierarchizowania argumentów), dominacja akapitów syntetycznych (argument jako zdanie tematowe na początku oraz jako wniosek z rozważań na końcu akapitu; sugestia, że należy w szkole zacząć uczyć konstruowania akapitu, w tym cennego dydaktycznie analitycznego, wydaje się w powyższym kontekście jak najbardziej słuszna).

Analiza aspektu poznawczego rozprawek maturalnych budzi trochę niedosytu. W badaniach genologicznych komponent ten sprowadza się do tematyki i sposobu jej prezentacji i koncentruje wokół takich kategorii poznawczych, jak perspektywa, punkt widzenia, hierarchia wartości i inne elementy tzw. obrazu świata. W monografii Udzik opis tego komponentu wzorca gatunkowego sprowadzony został do aksjologii wpisanej w teksty uczniów: wartości, ocen i opinii oraz sposobów ich językowego wyrażenia. Autorka bardziej

koncentrowała się na mechanizmach wyboru wartości, punktach odniesienia dla wartościowań, umiejscowienia ich w tekście, związkach z cechami gatunku niż na wyłaniającym się z analizy postrzeganiu świata. Dochodzi do wniosku, że maturzyści raczej komunikują wartości niż je rozważają, czego należałoby oczekiwać w tekście argumentacyjnym, sytuują je przede wszystkim w partiach końcowych segmentów i nadają im często postać sentencji, morału, przesłania, a własne przekonania aksjologiczne wyrażają za pomocą wypowiedzi postulatycznych. Interesujące jest rozpoznanie trzech poziomów wartościowania: sądy wartościujące wartość poznawczą własnego wyводу, sądy wartościujące odnoszące się do głównego problemu wypracowania oraz sądy wartościujące dotyczące świata fikcyjnego przywołanych tekstów. Należy się zgodzić z autorką, że wpisana w tekst aksjologia jest sposobem konceptualizacji światopoglądu. Pytanie tylko, na ile jest to rzeczywiście światopogląd autora tekstu, a na ile kreacja obrazu świata z punktu widzenia lekcji języka polskiego i z perspektywą na egzamin. Udzik nie podejmuje prób odkrycia schematów w obrazowaniu świata, powtarzających się wzorców w ujęciu tematu (punkty widzenia, perspektywa), nie próbuje też prześledzić doboru fragmentów z lektury oraz wyborów dodatkowego tekstu kultury. W jakimś stopniu uzupełnieniem rozważań nad aspektem poznawczym jest jeden z kolejnych rozdziałów, poświęcony tekstem literackim przywoływanym w analizowanych rozprawkach.

Fragment omawiający komponent pragmatyczny rozprawek maturalnych jest bardzo interesujący i nośny poznawczo. Autorka skupiła rozważania na dwóch głównych wątkach: wizerunkach nadawcy i odbiorcy, relacjach między nimi i sposobach uobecniania się w tekście oraz wielopoziomowości intencji komunikacyjnych zbudowanej na swoistym konflikcie między nadawcą zewnętrznym (uczeń zdający egzamin) a nadawcą wewnętrznym (autor tekstu). Rekonstrukcja obrazu nadawcy, wpisanego w tekst implicytnie lub eksplicytnie, pozwoliła rozpoznać przypisywanie mu trzech ról wzajemnie się przenikających: tego, kto sprawozdaje lub opowiada; tego, kto udowadnia; tego, kto rozważa, powiązanych z głównymi intencjami tekstu wpisanymi w treść zadania maturalnego oraz we wzorzec gatunkowy rozprawki: rozważ, uzasadnij, odwołaj się, wyciągnij wnioski. Role te wspierają rozważająco-argumentacyjny charakter tekstu. Również profilowanie obrazu odbiorcy jest wieloaspektowe – przypisywane są mu role towarzysza w procesie rozumowania, niemego uczestnika dyskusji, podmiotu pouczającego i obiektu pouczania,

członka wspólnoty ludzkiej, adresata działań perswazyjnych. Do przywołanych wniosków prowadzi pogłębiona analiza lingwistyczna celowo wybranych fragmentów tekstów uczniowskich.

Prezentowane w monografii wyniki analizy ostatniego komponentu wzorca gatunkowego rozprawek maturalnych – językowo-stylistycznego – nie wnoszą nowych ustaleń w stosunku do już opisanych w literaturze przedmiotu. Wkład własny Udzik to skupienie się na perswazyjnym użyciu języka, na środkach wyrażania o funkcji retoryczno-perswazyjnej, służących uzasadnianiu i przekonywaniu (m.in. figurach retorycznych, metatekstyzmach, środkach dialogizowania wywodu argumentacyjnego, metaforach o różnej skali oryginalności). Poznawczo i edukacyjnie ważne jest rozpoznanie w procesie analitycznym trzech warstw językowo-stylowych nakładających się na siebie: stylu typu tekstu (tu: argumentacyjnego), stylu gatunku (rozprawki) i idiolektu nadawcy (zależnego od poziomu kompetencji językowej autora). Złożoność stylu rozprawki maturalnej uświadamia konieczność zwrócenia szczególnej uwagi w procesie kształcenia na ten aspekt edukacji polonistycznej, tym bardziej że przedstawione w monografii wyniki badań ujawniają problemy maturzystów z funkcjonalnym wyborem i użyciem środków językowo-stylowych służących retoryczności i perswazyjności.

Po omówieniu realizacji przez uczniów wybranych aspektów czterech komponentów wzorca gatunkowego maturalnej rozprawki problemowej Udzik przechodzi do rozważań nad funkcjami argumentacyjnymi tekstów literackich, do których odwołują się maturzyści w swoich tekstach. Skupia się na strategiach wykorzystania fragmentu podanego w treści zadania, wybranego innego fragmentu z lektury oraz innego dowolnego tekstu kultury jako argumentu, jako dowodu i jako przykładu; interesują ją przede wszystkim mechanizmy natury językowej typowe dla każdej ze strategii. Cenne poznawczo i edukacyjnie jest wyodrębnienie dwóch głównych strategii: fragmentarycznej i całościowej oraz licznych podejść w każdej z nich, np. podejście pretekstowe, parafrazujące, ilustracyjno-relacjonujące, dowodowe, analityczno-interpretacyjne, rozważające. Autorka nie wartościuje podejść ze względu na ich argumentacyjną funkcjonalność, uznaje je za przydatne (z wyjątkiem pretekstowego i parafrazującego), pokazuje dobre i słabe realizacje, słusznie łącząc jakość wykonania z poziomem umiejętności analityczno-interpretacyjnych. Dowodzi także analitycznie, że różnice między podejściami sprowadzają się do stopnia nasycenia tekstu uczniowskiego komentarzem nadawcy oraz stopniem pewno-

ści co do własnych ocen wyrażonych wykładnikami językowymi. W rozdziale pada bardzo istotne pytanie o hierarchię kompetencji sprawdzanych za pomocą rozprawki maturalnej: czy powinny to być umiejętności przedmiotowe (wieloaspektowa interpretacja tekstu literackiego w kontekście problemu), umiejętności argumentacyjne (wybiórcza interpretacja podporządkowana tezie) czy też umiejętności retoryczno-perswazyjne (wybiórcza interpretacja służąca wyrażeniu własnego stanowiska i przekonaniu do niego). Zdaniem Udzik to umiejętność wielostronnego sprobematyzowanego oglądu danego w zadaniu fragmentu sprzyja rozwojowi kompetencji retorycznych i tekstotwórczych (w zakresie tekstu argumentacyjnego); w innym przypadku problem ujmowany jest zwykle w sposób uproszczony, jednostronny, schematyczny.

W rozdziale kończącym prezentację wyników badań analizie poddanych zostaje kilka wybranych rozprawek maturalnych, by zobrazować różne sposoby prowadzenia przez ich autorów wywodu argumentacyjnego. Udzik założyła, że realizacja podstawowych wyznaczników gatunkowych nie gwarantuje tekstom uczniowskim spójności makrostrukturalnej, która zależy od konsekwencji w prowadzeniu wywodu, co udowadnia analitycznie. Interesuje ją m.in. obecność językowych wykładników argumentacji podkreślających dyskursywny charakter wypowiedzi oraz trudności w prowadzeniu logicznej i spójnej linii argumentacyjnej. Najważniejsze wnioski szczegółowe to: częsta nieadekwatność uzasadnienia do przyjętej tezy, problemy z rozwijaniem sensów spowodowane niewystarczającą wiedzą przedmiotową oraz przewaga dowodowego schematu rozwijania treści nad schematem rozważająco-perswazyjnym.

Monografia wypełnia obszar w lingwistyce i lingwo dydaktyce nierozpoznany. Udzik nie tylko ujawnia obszary niepowodzeń maturzystów w prowadzeniu wywodu argumentacyjnego, ale także formułuje na ich podstawie wnioski postulatywne skierowane w stronę nauczycieli polonistów (dotyczące organizacji procesu kształcenia) oraz autorów koncepcji egzaminacyjnych (m.in. zwrócenie uwagi na konieczność refleksji nad modelem absolwenta i kompetencjami kluczowymi formacyjnymi na początku myślenia o formule egzaminu maturalnego). Podjęty problem jest uniwersalny – niezależnie od tego, że egzamin maturalny jeszcze niejednokrotnie zmieni swoją formułę, kompetencja tworzenia tekstu argumentacyjnego pozostanie jedną z najważniejszych kompetencji kształconych na lekcjach języka polskiego. Swoją monografią Udzik daje naukowe podstawy do projektowania procesu kształcenia, udanie dowodząc, że szkolna dydaktyka mogłaby zyskać, gdyby ćwiczenia w redagowaniu

tekstów argumentacyjnych nabrały w większym stopniu perspektywy teksto-logicznej i pragmatycznej. Tym samym przywołuje postulowaną nie od dziś w lingwodydaktyce konieczność aplikacji lingwistycznych badań naukowych do praktyki szkolnej i diagnostyki edukacyjnej.

JOLANTA NOCOŃ*

Literatura

- Mikołajczuk A., 2013, Modele gatunkowe tekstu pisanego przez uczniów na egzaminie maturalnym (w kontekście planowanej modernizacji matury z języka polskiego), „*Poradnik Językowy*”, z. 1, s. 39–52.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., 2007, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin.
- Nocoń J., 2014, Gatunki tekstu na pisemnym egzaminie maturalnym od 2015 roku. – *Polonistyka dziś – kształcenie dla jutra*, red. K. Biedrzycki i in., t. 3, Kraków, s. 181–192.
- Wojtak M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.

* <https://orcid.org/0000-0002-9709-1724>, Uniwersytet Opolski, Polska, jnocon@uni.opole.pl